

Selgitus Estonia juurdeehituse ja bastionimüüride teemal

Millest me räägime, kui me räägime [rahvusooper Estonia](#) lähistel maa sees olevatest bastionimüüridest, selgitab Tallinna linnaplaneerimise ameti muinsuskaitse osakonna arheoloog Ragnar Nurk.

Küll võiks olla lihtne ehitada Tallinna muldkindlustusvööndi alale kõiksugu hooneid, kui ainult poleks maa sees segamas neid ebameeldivaid bastionimüüre. Selline mulje võib jääda nii mõnestki viimase aja ohkamisest seoses võimaliku [Estonia juurdeehitusega](#).

Paraku on just hästi säilinud ja haljasaladena hästi hoitud muldkindlustusvöönd komplektis ülejäänuga üks põhjusi, miks Tallinna vanalinn kuulub UNESCO maailmapärandisse. Muidugi pole ju asi ainult selles, et rahvusvahelised eksperdid on meid tunnustanud ja oma klubisse võtnud, vaid tähtis on ka see, et me ise mõistaksime ja oskaksime hinnata neid väärtusi, mis meil on olemas. Hilisem kihistus ehk pargid on rajatud varasema ehk linnakindlustuste kihi peale, kuid olulised on mõlemad.

Uus mõtlemine

Seoses käimasoleva kultuuriobjektide valimisega oleme küll jõudnud nagu täiesti uude ajastusse Tallinna vanalinna kindlustus- ja rohevööndi mõtestamisel, kus isegi peaaegu terviklikult säilinud muldkindlustusi nagu Skoone bastion tahetakse suvaliselt tühjaks kaevata, selle asemel, et läheneda neile restaureerival viisil. Sellega seoses on väga hea meel, et [rahvusooper Estonia](#) on võtnud arvesse viimastes eskiisides Tallinna muinsuskaitse poolt välja toodud aspekti, mis puudutab maa sees säilinud ajaloolisi linnakindlustusi. Tõsi, on räägitud mitmeski osas «kompromisside vajadusest», mis ilmselt päädiks siiski suuremate või väiksemate lammutustöödega.

Mil määral seda tuleks praegu pakutud lahenduse korral teha, pole veel lõpuni selge, samuti nagu pole teada ka see, mil määral eksponeeritavad müürid jääksid ka ooperimaja keldris küllastajale näha.

postimees.ee

Eesti Draamateater
Rahvusooper Estonia
Estonia teater
Teater

Käesoleva kirjutise eesmärk on anda veidigi aimu sellest, millest me Estonia ja Pärnu maantee vahelisel alal maa-aluses osas üldse räägime. Jättes kõrvale võimaliku keskaegse kultuurikihi ja kaitseehitiste varasema mitte nii hästi teada oleva etapi, keskendun Vene tsaaririigi perioodil valminud ehitistele.

Ragnar Nurk

Uusaegsed linnakindlustused

Tallinna uusaegsed linnakindlustused on valminud perioodil, mil sarnaselt varasemale ümbritseti tähtsamaid linnu veel katkematute kaitsevöönditega, kuid erinevalt keskajast mängisid nüüd põhirolli suurtükid. Muldkindlustusi hakati ehitama selleks, et pinnas oli tõhusam kaitse suurtükile vastu kui pelk kivimüür. Peale selle pakkusid muldkindlustused kaitsjatele avaramaid võimalusi oma suurtükkide paigutamiseks võrreldes suurimategi tornidega.

See iseenesest ei tähendanud tingimata üldse seda, et kivimüürid jäid ära, pigem läksid need lihtsalt sügavamale maa sisse ja muutusid isegi massiivsemaks. Muldkindlustuste müürid olid oma olemuselt pinnase tugimüürid. Neist kaks kõige võimsamat paiknesid vallikraavi sise- ja välisküljes: vastavalt eskarp- ja kontreskarp müür. Eskarpmüür oli eriti võimas, kuna see hoidis koos muldkindlustusi ja pidi mingi aja vastu pidama suurtükile. Kontreskarp müür pidi olema samuti küllalt kõrge, et takistada vaenlasel liiga kergesti vallikraavi pääseda. Vallikraavid, olgu öeldud, vastupidiselt tavakujutelmale, võisid olla ka kuiva põhjaga. Estonia juures oli just kuiv vallikraav, ainult väikese veekraaviga päris põhjas, mille mõlemas kaldas oli tugimüür.

Venemaa Sõjalaevastiku Arhiiv

Tallinna keskajale järgnenud linnakindlustuste arendamise kõige kuulsusrikkam etapp jääb kahtlemata 17. sajandi lõppu, mil Tallinn koos pea kogu Eestiga kuulus Rootsi Läänemere-impeeriumi koosseisu. Tollastest suurejoonelistest kavadest annavad aimu nii Stockholmis säilinud 1686. aasta projekt kui ka kolm Tallinna suurimat bastionit: Skoone bastion ehk Rannamägi, Rootsi bastion ehk Lindamägi ja Ingeri bastion ehk Harjumägi. Samas ei ole puht kindlusarhitektuuri seisukohast

mingit põhjust alavääristada ka järgnenud Vene tsaaririigi perioodil linnakindlustuste osas ehitatut, ehkki põhirõhk alates Peeter I ajast oli sõjasadama arendamisel. Pigem võiks öelda, et tollal spetsiaalselt kindlustustöödeks loodud Tallinna insenerikomando poolt tehtu oli lihtsalt mõnevõrra realistlikumas mõõtkavas, arvestades rohkem riigi tegelikke võimalusi, ja selle töö tulemusena suudetigi välja arendada kogu linna ümbritsev kaasaja nõuetele vastav kindlustusvöönd.

Estonia teatrist vaatekauguses on linnakindlustuste kihistust isegi maa peal säilinud. Esiteks muidugi keskaegse linnamüüri Hinke torn, aga võib-olla paljud ei tea, et Virumäe või Musumäe park on samuti osa ühest bastionist, mis kandis nime alguses Viru värava bastion ja hiljem Kõrge Viru värava bastion. Üldiselt piirdus pärast Põhjasõda kindlustus- ja muudeks sõjalisteks ehitustöödeks loodud Tallinna insenerikomando Rootsi ajal loodud kaitsesüsteemi väiksemamahulise täiustamisega, lisades seniste vahele ja ette uusi kaitseehitisi. Virumäe ja Harjumäe vaheline lõik on ainus erand, kus rootslased polnud jõudnud eriti palju teha ja seetõttu läks siinne kogu linnakindlustuste planeering ümbermuutmisele ning saigi oma põhikuju tervikuna tsaariajal, 18. sajandi II poolel. Muu hulgas on samas etapis valminud ka Vabaduse väljaku ja Inglise kolledži spordihoone kohalt leitud kindlustusosad.

Virumäe ja Harjumäe vahelisse lõiku rajati lõppkokkuvõttes Vene inseneride juhtimisel kaks uut poolbastionit koos neid ühendavate valliosade, vallikraavi ja kraavi väliskaldal asuvate eeskindlustustega, lisaks veel kaks uut kindluseväravat Harju ja Karjaväras ning ühe poolbastioni õuele Suur-Karja tänavale inseneride enda hoonetekompleks. Tegelik ehituslugu on loomulikult keerukam.*

Ragnar Nurk

Pool- ja täisbastion

Lühidalt väärriks mainimist vast nii palju, et 1750. aastatel ehitati hilisem Estonia tagune poolbastion alguses välja terve ehk täisbastionina, kuid plaanid muutusid ja hiljem anti sellele pisut lihtsam kuju. Erinevus seisneb selles, et poolbastioni üks külg on sirge, liigendamata kujuga, antud juhul oli selleks vastu hilisemat Draamateatrit paiknev külg. Kirdepoolse uue poolbastioni

ehitustööd lõpetati 1770. aastatel.

Poolbastioni üle maapinna ulatunud muldkeha oli kujundatud kahetasandiliseks, nii et sai paigutada suurtükke teineteise taha nagu kahele astmele, suurendades tulejõudu. Kõrguselt sarnanes see muldkindlustus Virumäega. Teada on, et kaitseisukorda seatud ja relvastatud oli poolbastion Vene–Rootsi sõja (1788–1790) ajal, mille käigus Tallinna lähel toimunud merelahingut meenutavad Keskraamatukogu juurde paigutatud ühe Rootsi laeva kahur ja ankur. Sel ajal oli poolbastionil kahes reas kokku 10 kahurit, kaliibriga 9–20 naela (st tulistasid sellise kaaluga raudkuule). Kahjuks pole peale insenerijooniste see poolbastion tervikuna jäänud ühelegi omaaegsele linnavaatele (nagu muide ka teine mainitud poolbastion). Väikest osa võib näha vaid Karjavärvat kujutavatel piltidel.

Virumäe ja Harjumäe vahelises lõigus on linnakindlustused Krimmi sõja järel, pärast 1858. aastal toimunud demilitariseerimist tasandatud: muldvallide üle maapinna ulatunud osadega täideti bastionide ees paiknenud vallikraavi. Nii sündis pikapeale hilisem Uue turu plats ja plats, kuhu ehitati Draamateater ja Estonia. Mõlemad teatrid paiknevad aga nii, et poolbastioni maa-alune osa koos müüri ja jäi puutumata. Ligikaudu 6–7 meetri kõrgusest müürist on nii turuplatsi rajamise kui ka nõukogudeaegsete pargikujundustöödega seoses lammutatud vaid umbes meetri jagu pealmist osa. Tammsaare pargi rekonstrueerimistööde käigus oligi arheoloogidel võimalus dokumenteerida sisuliselt maapinnal säilinud poolbastioni müür, mille paksus ülaosas jäi umbes kolme meetri kanti, allosas peaks see olema veel umbes meetri võrra laiem. Põhiplaaniliselt räägime maa-aluses osas terviklikult säilinud ajaloolisest kaitseehitisest. Seejuures, nagu eespool viidatud, muldkindlustused ulatusidki juba oma olemuselt sügavale maa sisse ja vallikraav oli märksa olulisem kaitsetõke kui veel keskajal. Draamateater paikneb suuresti vallikraavi kohal ja samuti osa Estoniast, mistõttu vallikraavi väliskalda müür on nende kohal hävinud. See umbes 3–4 meetri kõrgune kontreskarp müür, mis jääb maapinnast sügavamale, on aga ilmselt kenasti säilinud Uue turu platsi all (Vabaduse väljakul oli sel müüri peal veel isegi karniisiplaatidest kate). Seega oleks võimalik eksponeerida kraavi mõlemaid kaldaid. Mõlemad

müürid on rajatud vallikraavi põhja tasandile, toetades need pehme pinnase tõttu tsaariarmee inseneride rajatud vaiadest ja sõrestikust koosnevale puitkonstruktsioonile. Kui mõelda selle konstruktsiooni niiskusrežiimi säilitamisele ja loodetavasti valdava osa müüride vääriskale eksponeerimisele, siis vallikraavi põhja tasand on ka loogiline sügavus, milleni ooperimaja juurdeehituse keldrikorrus saab ulatuda (maapinnast u 5–6 meetri sügavusel).

Eelnevat kokku võttes on meid Estonia juurdeehituse korral kaevetöödel ees ootamas sarnane pilt nagu avanes Vabaduse väljakul, aga kui seal oli tegu ühe suhteliselt väikese eeskindlustusega, siis siin on üks Tallinna muldkindlustuste põhiehitisi. Peale Kirdepoolse uue poolbastioni meil ühtegi teist nii tervikuna säilinud Vene tsaaririigi aegse ehitusetapi bastionit ega poolbastionit polegi, ülejäänud olid juba pisemad ehitised. Isegi kui jätta kõrvale küsimus üldse pargivööndisse ja ühe muldkindlustuse peale ehitamisest, peaksime endale teadvustama, et juurdeehitus sellel kohal sünniks mingis osas kindlasti ajaloolise kindlusarhitektuuri hävimise hinnaga.

*Ragnar Nurk. Harju värava tenail: omapärane kaitseehitis Tallinna muldkindlustuste tsaariaegsest ehitusloost. – Vana Tallinn nr 30 (34), 2020, lk 91–123.